

БОБУР ИЖОДИ БАДИЯТИ

Куватова Нафиса

СамДЧТИ академик лицейи

Она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси

Ўзбек мумтоз адабиётининг ижодкори, давлат арбоби, шоҳлк ва шоирликни бир нуқтада кесиштирган ижодкор Заҳириддин Муҳаммад Бобур адабий мероси бизнинг бой манбаларимиздандир. Бобур турк ва форс тилларида нафис ижод этган. Бобур шеърларининг катта қисми ҳасби ҳол хусусиятига эга бўлиб, шоир ҳаётининг муайян бир қисми билан боғланади. Бобур лирикасининг ҳаммаси бениҳоя самимий туйғулар билан йўғрилган. Унинг шеърлари жанрига кўра хилма-хилдир. Шоир туюқ, маснавий, қитъа, муаммо, фард қаби жанрларда ижод этган. Бобур девонинг катта қисми ғазаллардан иборат. Бобур шеърлятида лирик қаҳрамоннинг аҳволи ҳамда маъшуқа таърифи узқий боғланган ва баъзан айро ҳолда тасвирланади. Барча образ ва ифодалар шу икки марказга келиб туташган. “Навоий ва Бобур даврида муаллифнинг ҳаётига оид тафсилотлар ҳам ғазалга кириб кела бошлади. Ғазалнинг мавзу – мундарижаси кенгайиб борди. Бобур ижодида ҳаётга қайноқ меҳр акс этган жўшқин ғазаллар ҳам, афсус – надомат тўла шърлар ҳам бор. Шоир гоҳ дунёнинг аччиқ – чучукини татиб тўрган киши сифатида фалсафий мошоҳада юритади, одамларни ҳар қандай ҳолда яхшилик қилишга чорлайди, гоҳ тақдирнинг аёвсиз зарбаларига чидай олмай, эл-юртдан бош олиб чиқиб кетмоқчи бўлади. Хуллас, инсонга хос қувоч ҳам, ғам ҳам бу ғазалларда бор” [8. 171].

Гаҳи гулдек юзини ул шакар сўзлукни исласам,

Гаҳи шаккар киби ул юзи гулнинг лаълидин тотсам.[7.]

Бобур шеърлятида ишқ мавзусига мурожаат кўп ўринда келади. Айнан ташбех санъати асосида маъшуқанинг ташқи портрети маҳорат билан тасвирланади. Айнан

анъанавий ўхшатишлар орқали шоир ўзининг ички ҳисларини ошиқ образи орқали ифода этган.

Қани Ширин била Лайлики сендин ноз ўрганса,

Қани Фарҳоду Мажнунким, аларга ишқ ўргатсам. [7.]

Ушбу мисраларда шоирнинг ишққа оид маъшуқадаги сифатларнинг жамланишлигига ишора беради ва ўзини ниҳоятда кучли ишқ соҳиби эканлигини таъкидлайди. Ва ҳатто, ишқ гадолари Фарҳоду Мажнун каби образларга ошиқликни ўргатувчи ҳодий тарзда ўз туйғулрини бадийлаштиради. Ёки яна бир ўринда:

Сабзаю гуллар била жаннат бўлур Кобул баҳор,

Хоса бу мавсумда Борон ёзисию Гулбаҳор. [7.]

Талмеҳ санъатидан фойдаланади. Бунда Ватан мадҳи, табиатнинг янгилишлиги ва унда юрт ўғлони сифатида муҳаббатининг намоён бўлишлиги шоир ҳаяжонларини ошкор этади.

Ёруқ кундуз, қоронғу кечада анжум киби бўлгай,

Чекиб гар оҳ дудини кўнгул ўтини тутратсам. [7.]

Ушбу байтда Бобур бадий санъатларда етакчи бўлган тазод санъати орқали ҳолатини, ҳисларини баён этади. Кўнгил куйибатини нозик маъноларда ифодалайди. Кундуз ва тундаги вақт бирлигини ошиқнинг ҳолатида аҳамиятга эга бўлмасдан қолишлик ғоясини илгари суради.

Қади фироқи мени дуто қилур,

Қоши ҳажри қоматимни ё қилур. [7.]

Мисраларда Бобур китобат санъати орқали ошиқнинг маъшуқа фироқи туфайли араб алифбосидаги “Ё” сингари эгилганига ишора беради ва ҳажроннинг оғир дард эканлигини таъкидлайди. Юқоридаги мисрада ошиқнинг қадди таъриф этилган бўлса, ушбу мисрада маъшуқанинг қадди гўзаллик белгиси эканлиги айтилади:

Қадинг жаннат риёзининг ниҳоли,

Эрам гулзори ҳадингнинг мисоли. [7.]

Қолаверса, зулфиқофиятайн лафзий санъати орқали Бобур нозик ҳилқатларнинг ташқи портрети чизади ва унд шоир бадий маҳорати очиб берилади.

Туз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур,

Юз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур,

Сарриштаи айишдин кўнгулни зинҳор

Уз оҳ, Заҳириддин Муҳаммад Бобур. [7.]

Ушбу тўрлик орқали тарсеъ ва бошқофия санъатлари ифодаланган ҳолда Бобур шоирлик шоҳликнинг ўзига хос хусусиятларини нафақат илми бадеъда жамлаган ва шунинг билан бир қаторда ишқи комилликнинг икки қтбини бир нуқтага жамлагандир.

Хати бирла ул ой ҳадди: бири — моҳу бири — ҳола,

Юзи бирла анинг қадди: бири — сарву бири — лола. [7.]

Бунда Бобурнинг шеърятда индивидуал моҳирлик соҳиби эканлигини кўриш мумкин. Чунки, бир байтда бир неча санъатлар мажмаъ қилиниши шоирлик услубининг ўзига хослигини белгилайдиган омилдир. Зеро, келтирилаётган мисраларда нафақат тарсеъ санъати намунасини ўқиш мумкин, яна унда ташбеҳнинг

анъанавий айни пайтда Мирзо Бобур қарашларидан акс этган ҳусн таърифини ҳам кўрамиз. Ёки яна:

Бормоққа не маскан муяссар,

Турмоққа не давлат муяссар. [7.]

Тарсеъ санъати намоён бўлиши билан бир қаторда, мазмунан Шох Бобурнинг ҳислари: Ватан соғинчи, Давлат арбоби, юрт ўғлони сифатидаги образлари туйғулари ифодаланганини ўқишимиз мумкин.

Кўнгулга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,

Шикаста кўнгулма эрмиш қаро бало сочинг. [7.]

Барчамизга маълум ва машҳр бўлган бу мисраларда тарду акс санъати орқали шоирнинг аҳволоти, маъшуқанинг гўзаллик рамзига ташбеҳ келтириб баён этади.

Жафони қўй, вафо таркини тутма,

Унутмасмен сени, сен ҳам унутма. [7.]

Бунда шоир қайтариқ санъати асосида ишқ талабига бўйсунлишга чақириқни келтирган. Ўз аҳдига вафодорликни маъшуқадан ҳам талаб этмоқда. Ишқнинг муқаддас туйғу эканлигини улуғлайди.

Ишқингда кўнгул ҳаробдур, мен не қилай?

Ҳажрингда кўзум пуробдур, мен не қилай?

Жисмим аро печутобдур, мен не қилай?

Жонимда қўй изтиробдур, мен не қилай? [7.]

Тўртлик орқали тажохилу ориф санъати намоён бўлганини кўришимиз мумкин. “Тажохулу орифона қўлланган байтларда кўпинча маҳбуба тимсоли қиёсий ҳолда

тасвирланади, бир ёки бир неча нарсага ўхшатилади, лекин узил-кесил фикр билдирилмайди. Шоирнинг ўзини билиб билмасликка солиши шартли бўлиб, асл мақсад таъриф ёки тавсифдан, ёр қиёфасини муболағали тарзда гавдалантиришдан иборат бўлади” [5. 120]. Бу мисраларда шу санъат талабларининг бажарилганлигини босқичма боқич англашимиз мумкин.

Бобур ғазаллари нафақат мавзу жиҳатидан, балки кўпроқ бадий таровати нуқтаи назаридан ўзига хос ва оригинал асарлардир. Шоирнинг ғазаллари – ҳажман ихчам. Кўпинча, 5-6 байтни ташкил этади. 9 байтдан ортиқ ғазаллари бармоқ билан санарли. Бу ҳол тасвирнинг куюқ, руҳият ифодасининг таранг, драматизмнинг кучли бўлишига имкон яратади. Шоир ғазаллари осон ўқилади, хотирага енгил кўчади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Захириддин Муҳаммад Бобур. Китоб ус-салот. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
2. Захириддин Муҳаммад Бобур. Захириддин Муҳаммад Бобур. Китоб ул-ҳаж. – Тошкент, 1993.
3. Захириддин Муҳаммад Бобур. Мубаййин. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2000.
4. Салаев Ф, Қурбониёзов Г, “Адабиётшунослик атамаларининг изоҳли сўзлиги”. «Янги аср авлоди», 2010 йил.
5. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадиият луғати, Т.: Янги аср авлоди, 2008.
6. Ҳожиаҳмедов А. Шеър санъатларини биласизси?. – Т., 1999 йил.
7. <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/zahiriddin-muhammad-bobur-14-02-1483-26-12-1530>.
8. Тўхлиев Б, Абдурахмонова Б. Адабиёт. – Т., 2007 йил.